

8.novembar 2019.godine počeo je kao i svaki drugi petak za stanovnike Kisele Vode, predgrađa makedonske predstonice Skoplja. Međutim tokom jutra ljudi su počele da se žale vlastima na loše stanje, da ih peku oči i na grebanje u grlu. Ubrzo nakon toga otkriven je uzrok-izlivanje metil-akrilata tokom čišćenja lokacije u vlasništvu propale hemijske kompanije OHIS.

Izlivanje se dogodilo tokom rutinskog postupanja hemijskim otpadom iz napuštene fabrike. Do popodneva su policija i vojska bili na licu mesta, pazeći da situacija ne izmakne kontroli. Srećom, incident nije izazvao nijednu žrtvu, a vlasti su uveravale lokalne stanovnike da ne postoji trenutna opasnost. Međutim u danima koji u usledili, postojalo je zapanjujuće otkriće o tom mestu- količina otrovnog otpada koja se nalazi u postojenju predstavlja potencijalno veliku opasnost.

Postrojenje OHIS se nalazi na vrhu 16 najkritičnijih tačaka za životnu sredinu u Severnoj Makedonij, koje je sastavio Trajce Stafilov sa Hemijskog Instituta u Skoplju. U jednom trenutku, OHIS (koji je bio u većinskom vlasništvu države) upravljao je pet velikih fabrika, proizvodeći razne proizvode za čišćenje, insekticide, pesticide i kozmetiku koji su se prodavali širom Balkana.

Pre nekoliko godina kompanija je bankrotirala. Fabrike su napuštene ali višak hemikalija i neobrađen otpad su ostali i predstavljaju značajne probleme lokalnim vlastima. Na primer, postoje dva odlagališta otpada koje sadrže hiljade tona tla zagađenog velikim količinama insekticida lidana(gama-heksaklorocikloheksan) i njegovih izomera (koji se zajedno nazivaju HCH). Jedna od tih deponija koja se nalazi na oko 6km od centra Skoplja je decenijama otvorena. Lokalne vlasti tek treba da pronađu mašinu za skupljanje otpada koja će nositi lidan sa deponije dok se sve ne očisti, potencijalne posledice od izlaganja lidanu mogu biti ozbiljne, upozoravaju građanski aktivisti.

„Lidan i drugi izomeri iste hemikalije, prisutni su u velikim količinama u OHIS-u, i spadaju u kategoriju postojanih organskih zagađivača, što znači da opstaju u okolini i prenose se kroz prehrambeni lanac“, kaže Davor Pehcevski građanin Skoplja iz asocijacije Eko-svest (Eko-smisao).“ Činjenica da je deponija sa tim hemikalijama otvorena, znači da smo dugo izloženi i da se lidan neprestano nakuplja u našim telima. Posledice po zdravlje, posebno za mlade mogu biti veoma ozbiljne i svaki dan odlaganja samo povećava šanse za bolest“, dodaje on.

Početak čišćenja

Nakon nekoliko godina planiranja, delimična sanacija zelene površine započeta je u novembru 2019. I pored svih napora bilo je poteškoća.Kompanija za upravljanje otpadom i reciklažu Eko Centar 97 imenovana je za rukovanje i tretiranje 11 različitih vrsta opasnog

otpada koji su indentifikovani na lokaciji. Radnici kompanije su počeli sa prebacivanjem matil-akrilata u privremene kontejnere, spremne da se transportuju sa tog mesta. Kako su se spremali da očiste i dekontaminiraju stari rezervoar, ventil u njemu se slomio ispuštajući ostatke. Uprkos nesreći i kritikama koje su usledile, kompanija je i dalje u potpunosti posvećena okončanju procesa dekontaminacije, za šta sada imaju dodatna četiri meseca. „Ušli smo u mračni tunel sa vrlo malo jasnih parametara potrebnih za naš rad „ kaže Sanja Momirovska iz EkoCentra 97 za Chemistry World. „Ali očekujemo da ćemo iz tunela izaći kao kompanija koja je ponosna na ono što je postigla i koja je uspela da ukloni i uništi hemikalije i materije iz OHIS-a.“ Kompanija trenutno radi na uređenju prevoza prikupljenih hemikalija do spalionice u Švajcarskoj.

Prema ekološkim aktivistima, ovaj incident je samo upozorenje makedonskim vlastima o rizicima koji bi mogli uslediti tokom procesa sanacije. „Incident u OHIS-u pokazao je višedecenijsko zapostavljenje ostataka nekadašnje fabrike, kao i potcenjivanje vlasti od opasnosti za čitava naselja i Skoplje, uopšte.“ kaže Eli Peseva iz koalicije O2, koja obuhvata organizacije koje vode kampanj eprotiv zagađenja. „Dobra vest, ako se može tako smatrati, jeste da je javnost saznala da je u toku postupak odlaganja opasnog hemijskog otpada“ dodaje ona.

„Takođe postoje pitanja u vezi sa načinom prevoza ovog otpada iz fabrike, jer u blizini nema više železnice. Dakle jedina opcija je da se prevozi drumim“, dodaje Peseva.

Suzana Andonova iz jedinice za postojeane organske zagađivače u makedonskom Ministarstvu životne sredine i prostornog planiranja kaže da njih tim na problemu rešavanja radi više od 9 godina- uključijici planiranje i istraživanje najboljeg načina za rešavanje različitih vrsta kontaminacije otpada na tom mestu. U ovom trenutku, podizanje svesti među lokalnim stanovništvom je prioritet.

„Trebaće nam da sve relevantne institucije i zainteresovane strane uključujući i građane, budu u potpunosti koordinirane kako bismo sproveli celokuoan proces kako je planirano“, kaže Andonova za Chemistry World.

„Drago nam je što je svest javnosti o životnoj sredini na mnogo višem nivou u poređenju sa 2005-2010, kada smo započeli naše aktivnosti oko deponija zagađenih HCH-om i zagađenim zemljištem u OHIS-u. „Međutim, dug je put kojim treba ići. Samo sanacija manje deponije može da traje i do 30 meseci, napomenula je ona.

Uobičajeni problemi

Pitanje OHIS-a samo je deo problema makedonskih vlasti, jer postoji mnogo više žarišta koje treba sanirati. „Većina ovih žarišta rezultat je industrijske aktivnosti u prošlosti kada

standardi zaštite životne sredine ili nisu postojali ili su bili veoma fleksibilni“, objašnjava Stafilov.

„Postoje deponije iz industrijske proizvodnje pesticida i drugih hemikalija, otpatci od prerade rude, ostatak od proizvodnje metala u metalurškim fabrikama, rafinerije, proizvodnja cementa, otpadni pepeo iz termoelektrana i drugo“, dodaje on. Slični problemi se protežu u čitavom regionu Zapadnog Balkana. Na primer, u malom, centralnom srpskom gradu u Kruševcu u Srbiji, meštani su se žalili na štetne mirise koji dolaze sa mesta koje je pripadalo drugom bivšem hemijskom gigantu, Zupa Chemicals.

Mirisi su se osećali iz objekata u starom kompleksu Zupa, koji je sada u vlasništvu Bin Commerce, od septembra. Kompanija proizvodi ksantatne soli i tvrdi da smrad nije toksičan, već je samo nuspojava proizvodnog procesa. Iako su zdravstvene inspekcije potvrdile ove tvrdnje, stanovnici Kruševca i dalje su zabrinuti, posebno imajući u vidu stanje u okolini tog naselja. Mesto Zupa, poput OHIS-a u severnoj Makedoniji, nalazi se na vrhu liste od 14 kritičnih tačaka za životnu sredinu. Većina ovih žarišta nastaje zbog povećane industrijske proizvodnje i neefikasne politike postupanja sa otpadom. Obe zemlje se takođe bore sa visokim nivoom zagađenja vazduha, posebno zimi.

U potrazi za podrškom

Budući da Srbija i Severna Makedonija traže članstvo u EU, njihove vlasti moraju da posvete više pažnje evropskim standardima u pogledu zaštite životne sredine, kaže Emina Rustemoska, ekspertkinja EU za zakonodavstvo iz oblasti životne sredine na Univerzitetu Sv. Ćirila i Metodija u Skoplju. „Poglavlje 27 (Okolina i klimatske promene) može se pokazati naročito kritičnim u pregovaračkom procesu, čak i odložiti proces da jedna zemlja postane članica“, objašnjava ona. „To je zato što je ovo poglavlje jedno od najsloženijih i najskupljih poglavlja za sprovođenje (koje se odnosi na druge oblasti kao što su poljoprivreda, energetika i transport) i obuhvata skoro trećinu ukupnog zakonodavstva EU.“

„Ako se takođe uzme u obzir fokus Evropske komisije na klimatske promene, onda nam treba dobro isplaniran budžet, kao i snažna posvećenost pitanjima zaštite životne sredine i prilagođavanju klimatskim promenama [od vladinih agencija]“, kaže Rustemoska i dodaje da preporuke EU se takođe odnose na veća ulaganja u mere prevencije i zaštite životne sredine.

Planovi budžeta i finansiranja deo su razloga zašto zemlje u regionu nisu u stanju da se nesmetano suoče sa tim problemima kao zapadne zemlje, kaže Stafilov. Rešavanje ovih problema uglavnom zahteva ogromna finansijska sredstva. I dok su za države članice EU na raspolaganju posebni fondovi - za sprovođenje studija rešenja i preduzimanje radnji za

sprečavanje daljeg negativnog uticaja - nečlanice ne mogu imati pristup takvim sredstvima. „Naravno, domaće [vladine] institucije trebale bi biti odgovorne za takve aktivnosti i trebale bi da obezbede odgovarajuća sredstva“, kaže Stafilov za Chemistry World .Ali to će sigurno značiti da je proces postepeniji i trajaće duže jer se ne mogu koristiti drugi izvori podrške. Međutim, u regionu se mogu videti pozitivni primeri, koji se mogu posmatrati kao dokaz o uticaju sanacije. 18 godina železnička stanica na obali Skadarskog jezera, u blizini grada Bajza u Albaniji, korišćena je za skladištenje stotina tona opasnih hemikalija i pesticida, od kojih su mnogi bili zabranjeni u EU od 1980-ih. Za to vreme, lokacija je bila jedno od najproblematičnijih žarišta u Albaniji.

Sanaciju područja izvršila je britanska kompanija i trajala je 17 meseci. Do 2010. godine, lokacija je bila potpuno bez opasnog otpada. Iako Albanija i dalje ima žarišta koja negativno utiču na zaštitu životne sredine, slučaj Bajza daje nadu da će uz pažljivo planiranje i dovoljno finansiranja (u ovom slučaju su Razvojni program Ujedinjenih nacija i Holandska vlada odigrali važnu ulogu), postojati načini da se suoče sa mnogim sličnim problemima sa kojima se suočavaju države u regionu Balkana.